

ترجمه متون تاریخی از زبان فرانسه به فارسی در دوره قاجاریه

دکتر عباس سرافرازی

دانشیار تاریخ دانشگاه فردوسی مشهد

چکیده :

در دوره قاجاریه و در پایان قرن 19 میلادی رنساس ترجمه در ایران به وقوع پیوست . علت اصلی در شروع ترجمه متون خارجی، نیازی بود که به علوم و فنون اروپایی احساس شد. همچنین شکست ایران در جنگ ها از روسیه با عث گسترش ارتباط ها گردید . از آنجا که فرانسویان جزو ملت های آزاد در جهان بودند و چون انقلاب کبیر فرانسه در آن کشور به وقوع پیوست ه بود و اثرات آن انقلاب در سر زمین های دیگر دیده می شد، تمایل ایرانیان به فرهنگ و تمدن فرانسوی زیاد بود . از اولین استادان دارالفنون تعدادی فرانسوی بودند . آنان واسطه ترجمه ها از فرانسه به فارسی بودند . اولین ترجمه ها از فرانسه به فارسی نامه های ناپلئون به فتحعلی شاه قاجار بود . گرچه ترجمه ها از فرانسه پس از انگلیسی در مرحله دوم قرار داشت . اما از نظر تعداد در ابتدای شروع ترجمه از متون فرانسوی بیشتری ترجمه گردید . چون بیشتر دانشجویان ایرانی به فرانسه اعزام شده بودند . به این خاطر زبان فرانسه مانند زبان انگلیسی در ایران رسمیت داشت . فرانسه از چند طریق در انقلاب روشنفکری ایران تأثیر گذاشت .

از طریق صدور انقلاب کبیر فرانسه ، از طریق اعزام دانشجویان ایرانی به کشور فرانسه و ترجمه کتابهای ادبی ، سیاسی، تاریخی از زبان فرانسه به زبا فارسی ، ترجمه متون تاریخی در دوره ناصرالدین شاه با توجه به اینکه وزیر انطباعات وی زبان فرانسه می دانست افزا یش یافت . گرچه توسط وی سانسور در ترجمه متون تاریخی اعمال می شد و برخی از مترجمین آگاهی های کمی از تاریخ داشتند

کلید واژه : قاجارها ، ترجمه متون تاریخی ، فرانسه ، فارسی

مقدمه

اگرچه ایران از زمان صفویه با ممالک متمدن و غربی ارتباط گسترده ای را آغاز کرده بود و بعضی از وسایل و لوازم تمدن جدید را خصوصاً در زمینه نظامی و ساخت کشتی و غیره کسب کرده بود اما دامنه اقتباس از فرهنگ و تمدن اروپایی در دوره قاجاریه رواج یافت و عده ای از رجال هوشیار و ترقی خواه ایرانی که با تمدن غربی آشنایی یافته بودند به برتری های آن تمدن کاملاً پی برده بودند، از دیگر

ویژگیهای چشمگیر قرن 18 میلادی در غرب پیدایش اندیشه های نو و ابتکاری در فلسفه تاریخ، فلسفه سیاست و حکومت و حقوق طبیعی بود و سر رشته این مطالب در بسیاری از زمینه ها در دست نویسندگان اروپایی بود فیلسوفان تاریخ در روزگار پیشین تنها گذشته را در تاریخ " روزگار زرین " می خواندند و بشر را همواره رو به واپس گرایی، کاستی و نیستی می انگاشتند. اما سخن برخی از فیلسوفان روزگار پس از رنسانس و سده 18 میلادی بر محور پیشرفت تاریخ و تکامل جامعه بشری قرار گرفت ، نگرش هایی اینچنینی کم کم در بین متفکران ایرانی نیز بوجود آمد ، گرچه در ابتدای دوره قاجاری بطئی و تدریجی بود اما عمده آشنایی ایران با تمدن جدید در دوره ناصری شکل گرفت گرچه این تأثیرپذیری در ابتدا بیشتر با هدف اخذ تکنولوژی و تحولات و پیشرفت های فنی غرب صورت پذیرفت اما به زودی مشخص شد که کسب پیشرفت های مادی غرب بدون اخذ نوگرایی های فرهنگی امکان پذیر نمی باشد و به دست آوردن نوگرایی های غربی نیز مستلزم آشنایی با طرز تفکر، آداب و رسوم و فرهنگ غربی است.

ایرانیان از همان آغاز که به اروپا وارد شدند و خصوصاً پا به فرانسه گذاشتند متوجه شدند ورود به عصر روشنگری و آشنا شدن با تمدن غربی بدون آشنایی با روزنامه ها و کتابهای نوشته شده توسط اروپائیان امکان پذیر نیست ، خصوصاً نهضتی که در اروپا در تدوین دایرة المعارف ها بوجود آمده بود که در بر دارنده همه گونه آگاهیهای مهم و سودمند علمی، اجتماعی ، سیاسی، اقتصادی و دیگر مسائل مربوط به پیشرفت فرهنگ و تمدن بود و سروصدای بسیاری بر پا کرده بود ، بزرگترین و مهمترین مجموعه ای که در زمینه دانش و اندیشه نو بشری در سده هیجدهم به جهان عرضه شد و سر بلندی بزرگ برای عصر روشنگری به شمار می رفت ، دایرة المعارف پر آوازه فرانسه بود که در سال های 1751-1772 م / 1165-86 هـ در بیست و هشت جلد به چاپ رسید (حائری ، 1367 : 30) ایرانیان به دنبال اخذ این ره آوردهای غربی بودند.

یک تحول مهم دیگر که در اروپا به وقوع پیوست نو اندیشی در زمینه تاریخ و سیاست بود که فیلسوفان جدید اعتقاد به پیشرفت در تاریخ داشتند ، ژاک تورگو فیلسوف تاریخدان اعتقاد داشت : هرچه تمدن پیچیده تر شود پیشرفت و تکامل بشر با شتاب بیشتری صورت می گیرد ، از دیگر چهره های بر جسته عصر روشنگری ولتر فرانسوی بود که او را تاریخنگری استاد ، مجهز به مدارکی دقیق و دارای مایه هنری یک داستان نگار یک نقاش و یک درام نویس می دانند او را بنیان گذار مفهوم نو در تاریخ می دانند که وی تفسیری نو از تاریخ داشت که بر مسأله گسترش و پیشرفت فرهنگی و اقتصادی تأکید داشت (همان : 33).

انقلاب کبیر فرانسه که در سال های 1789م / 1204 هـ به وقوع پیوست مصادف بود با چهارمین سال حاکمیت آقا محمد خان قاجار، این انقلاب متکی بر اندیشه های فیلسوفان سیاسی فرانسه بود و الهام بخش جنبش ها و انقلاب های مردمی گردید و به ویژه در بین کشور های زیر فشار استعمار نقش مهمی ایفا کرد این انقلاب برخوردار از اصالت تاریخی بود و در صدد بود اشرافیت را حذف نماید و اعلامیه حقوق بشر فرانسه حاکمیت را آشکارا از آن ملت می دانست، انقلاب فرانسه زیر پوشش شعارهای مترقیانه عصر روشنگری به مردم زیر ستم جهان اعلام می نمود که آنان حق دارند بپاییزند و بر

حاکمان سلطه گر و ستمکار بشورند، این نوع شعارها در ایران نیز تأثیر خود را گذاشت و نگاه مثبتی نسبت به متفکران و اندیشه های روشنگرانه ای که از فرانسه می آمد بوجود آمد.

توجه ایرانیان به ترجمه کتاب های اروپایی :

برقراری آرامش و ثبات سیاسی که در ایران توسط آقامحمد خان قاجار بوجود آمد پیامد های مثبتی را به دنبال داشت از دوره جانشینان وی تماس های فرهنگی منظمی با اروپا آغاز شد و توجه ایران به مدنیت اروپایی جلب شد ، انقلاب دموکراسی خواهانه در اروپا و فرانسه ، شکست ایران از روسیه بر اثر مطامع استعماری برخی دولتهای اروپایی و اهدافی تجدد گرایانه عباس میرزا که به نوسازی در ایران می اندیشید باعث گردید که اندیشه های نوگرایانه از غرب سرزیر ایران شود هرچند ورود این گونه تفکرات به ایران بدون هزینه نبود و با حمله نظامی روس ها همراه بود این حمله هرچند پیامد های سنگین اقتصادی و سیاسی به دنبال داشت اما از یک نظر مؤثر واقع افتاد و آن این که اذهان و افکار ایرانیان را بیدار ساخت ، شکست در جنگ با روسیه باعث شد ایرانیان باور کنند که واقعاً عقب مانده هستند، شکست در جنگ ها مسیر جدیدی را فراروی مردم ایران قرار داد که راه فرار از این عقب ماندگی که روز بروز نمایان تر می شود شناسایی علل پیشرفت های مادی و معنوی غرب است. بنابراین نیاز فوری به برقراری هرچه بیشتر تماس با غرب پس از جنگ های ایران و روسیه شدت گرفت . در سال 1233 قمری عباس میرزا در تبریز چاپخانه سربی تازه ای ایجاد نمود و در سال 1240 ق در تهران به دستگیری منوچهر خان معتمدالدوله اولین کتب سربی که به "چاپه ای معتمدی" مشهور است چاپ گردید .

اولین روزنامه در اواخر سلطنت فتحعلی شاه به تقلید از فرنگستان ایجاد شده بود ولی آن روزنامه که تا عهد محمد شاه دایر بود از میان رفت تا اینکه امیر کبیر در سال چهارم ناصرالدین شاه تصمیم به نشر روزنامه گرفت و اولین شماره روزنامه وقایع اتفاقیه در پنجم ربیع الثانی 1267 هـ منتشر شد، در زمان مسافرت ناصرالدین شاه به فرنگ وی لوازم یک چاپخانه کامل را خریداری کرده به ایران آورد، در دوره ناصری چند روزنامه در تهران و تبریز به زبان های خارجی نیز انتشار یافت از آن جمله روزنامه میرزا حسینخان سپهسالار به زبان فرانسه در تهران بود که یک شماره آن منتشر شد و دیگر " روزنامه علیّه ایران" که تحت نظر اعتضاد السلطنه اداره می شد که در هر شماره آن چند صفحه را نیز به زبان عربی و فرانسه می نگاشتند (اقبال آشتیانی ، 1387 : 722) نقشی که زبان فرانسه در این اولین روزنامه های ایرانی دارد را می توان نشان از تأثیر پذیری ایرانیان از تحولات روزنامه نگاری در فرانسه و نگاهی که ایرانیان به فرهنگ و زبان فرانسه دارند دانست ، نیاز برای دست یابی به علوم و فنون اروپایی، توجه به کتابهای اروپایی را زیاد نمود دولت قاجار پس از شکست در جنگ ها از روسیه نیاز به دانست علوم و فنون نظامات غربی را احساس می کرد.

یکی از مؤسساتی که در ایران ساخته شد و هدف آن رسیدن و اقتباس فنون غربی بود مدرسه دارالفنون بود که پس از دوسه بار فرستادن شاگرد به اروپا و رفت و آمد رجال و تجار ایران به فرنگستان و هندوستان تا حدی علوم جدید اروپایی در کشور ایران رواج یافت ، در این مدرسه در جهت

کسب علوم و فنون اروپایی ترجمه و تألیف کتاب‌ها در فنون جدیده مثل هیأت و جغرافیا و علوم طبیعی و طب و فنون نظامی معمول گردید و توجه به آموختن زبان‌های خارجی در مردم بوجود آمد در این راه اعتضاد السلطنه و معتمدالدوله فرهاد میرزا و اداره مدرسه دارالفنون و وزارت انطباعات و دارالترجمه و جمعی از ارامنه که به زبان فارسی و زبان‌های خارجی آشنا بودند راهنما گردیدند و ترجمه کتاب‌ها و متون خارجی آغار گردید، بسیاری از نخستین مترجمان کتابهای اروپایی دانش آموختگان دارالفنون بودند، کتابهایی که در دارالفنون برای تدریس تألیف گردید بیشتر بر آثار علمی و ادبی اروپایی تکیه داشت و به این ترتیب ترجمه کم کم نقش مهمی در تکامل فعالیت‌های آموزشی ایران پیدا نمود.

می‌توان گفت در سال‌های پایانی قرن نوزدهم یک رنسانس ترجمه در ایران صورت پذیرفت و از آنجا که فرانسویان جزو ملت‌های آزاد جهان محسوب می‌شدند و در مشکلاتی که در دوره فتحعلی شاه و طی جنگ‌ها و گرفتاریهای ایران با روسیه بر سر قفقازیه و ایران و انگلیس بر سر مسئله هرات به وقوع پیوست، نقش منفی ایفا نکرده بودند تمایل ایرانیان به فرهنگ و تمدن فرانسه زیاد گردیده بود، اولین ترجمه‌ها از زبان‌های اروپایی از زبان فرانسه صورت پذیرفت و در برخی از اولین روزنامه‌هایی که در ایران چاپ شد، کامل یا قسمتی از آنها به زبان فرانسه بود و تعدادی از استادان دارالفنون فرانسوی بودند، گرچه زبان انگلیسی در ابتدا به عنوان زبان اول در ترجمه کتاب نقش بیشتری داشت اما زبان فرانسه از توفیق بیشتری برخوردار بود چون دانشجویان اعزامی ایرانی به کشور بی طرف فرانسه بیشتر می‌رفتند بنابراین جستجوی جایگاه زبان فرانسه تا قبل از مشروطیت از اهمیت برخوردار است.

جامعه اروپا در قرن نوزدهم در گذار از سنت به مدرنیته با تغییرات و انقلاب‌هایی همراه بود در میان این انقلاب‌ها انقلاب سال 1848 پاریس اهمیت ویژه‌ای دارد چراکه همین انقلاب باعث بیداری اروپائیان شد و تأثیراتی را بر مشرق زمین و ایران دوره قاجاریه نهاد (فشاهی، 1352: 1) جنبش‌های ترقیخواهانه در غرب طرفدار آزادیهای اجتماعی و خواستار تغییرات سریع و بنیادی در جامعه بود این طرز تفکر به صورت جنبش‌های آرمانگرا در ایران نیز شکل می‌گرفت و تلاش برای آگاهی‌های بیشتر بوجود آمد.

اقتباس از جنبش‌های ترقیخواهانه اروپا همان‌طور که بیان شد بدون انقلابی در ترجمه امکان پذیر نبود و معنا نداشت به این خاطر اداره‌ای به نام اداره ترجمه در زمانی که عباس میرزا فرمانده جنگ‌های ایران و روسیه را بر عهده داشت در تبریز دایر شد که هدف آن بیشتر ترجمه نظام‌نامه و مقررات مهندسی و نظامی بود (آبراهیمیان، 1387: 68) عباس میرزا نایب السلطنه عده‌ای از مترجمین زبان‌های مختلف از انگلیسی، فرانسوی، هندی، روسی و آلمانی را جمع کرد تا برای وی امر ترجمه را انجام دهند (مفتون دنبلی، 1351: 141) بسیاری از نخستین مترجمان آثار اروپایی دانش آموختگان دارالفنون بودند. مهم‌ترین آنان محمد حسن خان بود که به اعتمادالسلطنه معروف است و این آخرین لقبی بود که دربار به وی داد. از ۱۲۸۸ تا ۱۳۱۴ هجری، اعتمادالسلطنه رییس اداره‌ی جدیدی در دولت با نام "دارالترجمه" بود که هدفش هماهنگ کردن و سرپرستی کار ترجمه‌هایی بود که در عهده‌ی نظارت دولت بود. زیر نظر اعتمادالسلطنه، بسیاری از آثار مهم اروپایی در دسترس ایرانیان قرار گرفت، این ترجمه‌ها غالباً از فرانسه صورت می‌گرفت و بیش‌تر آن‌ها برگردان‌های آزادی بود که به اقتباس نزدیک

بود.

دیری نپایید که ترجمه به سوی رشته هایی چون تاریخ، سیاست و ادبیات کشیده شد و بخش لازمی از برنامه‌های گوناگون نوسازی شد. تقریباً همیشه ترجمه با این نیت انجام می‌گرفت که ایرانیان را با عنایت به گذشته‌ی شکوهمند خود، متوجه‌ی عقب افتادگی‌اشان بکنند. بیش از یک سده بود که خاورشناسان اروپایی با شوق و علاقه به مطالعه‌ی ادبیات فارسی و تاریخ ایران اشتغال داشتند. گویندگان رمانتیک، فرهنگ و تمدن ایرانی، به ویژه ایران باستان را می‌ستودند. اگر قرار بود ایرانیان شکوه فرهنگ کهن خویش را باز یابند، می‌بایستی از آثار اروپائیان با خبر می‌شدند.

در حرکت ترجمه‌ای که بوقوع پیوست علاقه خاصی برای دانستن وجود داشت در این حرکت مجموعه‌ای متنوع از کتاب‌ها به فارسی ترجمه شد و می‌توان به داستان‌های تاریخی که ولتر در باره اسکندرکبیر، شارل دوازدهم و پتر کبیر نوشت اشاره کرد. علاوه بر آن کتابها و رمان‌های ادبی و تاریخی نیز ترجمه شد کتابهای ترجمه شده بیشتر زمینه‌های تاریخی نظامی داشت و می‌توان گفت در ترجمه‌های اولیه بیشتر هدف ایرانیان پی بردن به علل پیشرفت‌های نظامی غرب به چشم می‌خورد به این خاطر به دستور عباس میرزا اولین کتابهای نظامی این دوره یعنی کتابهای نظامی گیرت و آئین‌های مانور پیاده نظام از انگلیسی به فارسی ترجمه شدند (دروویل، 1387 : 179) اما کتابهای رمان و قصه‌های خیال پردازانه نیز که جنبه‌های تاریخی و جغرافیایی داشت ترجمه می‌گردید، تا پیش از سده نوزدهم قسمت عمده‌ای از انواع ترجمه‌ها از کتب‌های علوم و هنرهای اروپائیان بود و ایرانیان با نوع و سبک زندگی اروپائیان آشنا شدند به خاطر اسم و رسمی که انقلاب پاریس و زندگی و سبک مردم فرانسه پیدا کرده بود تمایل به ترجمه متون فرانسوی در مرحله اول بوجود آمد اما به دلیل رفت و آمد طولانی تری که انگلیسی‌ها با ایران داشتند و به سبب قرب همجواری ایران و هند و قرابت‌هایی که وجود داشت در مرحله اول نهضت ترجمه از نظر تعداد ترجمه از زبان انگلیسی بیشتر صورت پذیرفت.

شروع نهضت ترجمه در دوره قاجار ماحصل اقدام عباس میرزا در اعزام دانشجویان به فرنگ خصوصاً یکی از این دانشجویان که میرزا رضا مهندس نام داشت (محبوبی اردکانی، 185، 1378) پس از اینکه به ایران بازگشت یکی از پرکارترین و تواناترین مترجمین بود که آثاری را به فارسی ترجمه کرد. البته شاید نتوان اولین ترجمه‌ها از زبان‌های اروپایی به فارسی را کاملاً مشخص ساخت که از چه زبانی و چه کتابی بوده است « اما به نظر می‌رسد بایستی اولین ترجمه‌ها را به دوره فتحعلی شاه و نامه نگاری او با ناپلئون دانست (نوابی، 1363) که از زبان فرانسوی صورت پذیرفت و بایستی اذعان نمود تاجنگ جهانی دوم ترجمه از زبان فرانسوی از نظر تعداد و توجهی که به آن زبان می‌شد در مرحله اول قرار داشت.

می‌توان حرکت ترجمه در دوره قاجار را به دو دوره کاملاً مجزا از یکدیگر تقسیم نمود دوره اول که شامل زمان فتحعلی شاه و محمدشاه قاجار است و دوره دوم، زمان ناصرالدین شاه قاجار می‌باشد، علت متمایز ساختن این دو دوره از یکدیگر آن است که در دوره ناصری اداره انطباعات و ترجمه زیر نظر اعتمادالسلطنه شکل گرفت و ترجمه کتابها در دارالترجمه حالت رسمی یافت، جالب توجه است که نگاهی به فهرست کتاب‌های ترجمه شده نشان می‌دهد برخلاف آنچه ما می‌پنداریم که در دوره اول بایستی

کتاب های ترجمه شده از زبان فرانسه بیشتر باشد اینگونه نیست، نگاهی به فهرست کتابهای چاپی فارسی تالیف خانابا مشار (مشار ، 1350) و فهرست کتابهای خطی کتابخانه ملی ایران از سید عبدالله انوار (انوار ، 1348) نشان می دهد در دوره اول ، ترجمه از زبان انگلیسی در اولویت قرار داشته است، اما در مرحله دوم حرکت ترجمه که دوره ناصری است تعداد کتابهای ترجمه شده از فرانسه به فارسی افزایش یافته است گرچه عوامل مختلفی را در این رویداد می توان م وثر دانست اما به نظر می رسد نقش محمدحسن خان اعتمادالسلطنه منشی مخصوص ناصرالدین شاه و رئیس اداره انطباعات و دارالترجمه و تمایل برخی دولتمردان دوره ناصری به زبان فرانسه از عوامل مهم در هدایت ترجمه ها از زبان فرانسوی در دوره دوم بوده است، باید توجه داشت که بعد از تأسیس دارالفنون اکثر معلمان که به کار گرفته شده اند فرانسوی، اتریشی و ایتالیایی بودند که زبان فرانسه می دانستند و تعدادی از معلمان ایرانی نیز بازبان فرانسه آشنا بودند و "مسیو ریشار" در دارالفنون زبان فرانسه تدریس می کرد (فوریه ، 1325 : 129) به این خاطر در دوره ناصری از همان ابتداء زبان فرانسه در ایران حضور پرنگ تری داشت و این زبان به عنوان زبان علم و هنر و ادب جایگاه خاصی داشت ناصرالدین شاه به مطالب و مقالات روزنامه های فرانسوی علاقه داشت او حتی فرانسوی می دانست و در گفتگو با همسر دیولافوا جهانگرد فرانسوی به مترجم نیاز نداشت (دیولافوا ، 1387: 134)

بر خلاف زبان انگلیسی که در نگاه ایرانیان زبان استعماری و سیاسی دیده می شد ، ایرانیان فرانسویان را صاحبان اندیشه و فرهنگ و تمدن و انگلیسی ها را مردمان سیاست و تدبیر می دانستند . نگاه مثبتی که ایرانیان در مقابل انگلیسی ها و روسها به فرانسویان داشتند نیز مهم است در بحث کمک خواهی ایران برای مقابله با روسها، انگلیسی ها شرایط سنگینی داشتند و امتیازاتی از قبیل واگذاری جزایر هرمز و قشم و ایجاد استحکامات در بندر بوشهر را خواهان بودند در حالیکه فرانسویان راحت تر حاضر به همکاری و کمک رسانی به ایران شدند و ژنرال گاردان را فرستادند و عهدنامه فین کن اشتاین را با ایرانیان امضاء کردند ، بنابراین برخی نارضایتی ها از همان ابتداء از انگلیسی ها وجود داشت و ایرانیان دید خوبی نسبت به انگلیسی ها نداشتند و از اجازه فعالیت های فرهنگی آنان در ایران واهمه داشتند . برخی از مسائل دیگر نیز وجود داشت به عنوان مثال : دولتمرداری مانند میرزا تقی خان امیر کبیر با روحیه ضد استعماری و ضد انگلیسی که داشت و نوع از بین رفتن وی که ایرانیان در همان زمان در قتل امیر کبیر انگلیسی ها را دخیل می دانستند و حتی قتل عباس میرزا به انگلیسی ها نسبت داده می شد باعث گردید تمایلی خوشایند به انگلیسی ها و زبان و فرهنگ آنان وجود نداشته باشد به همین خاطر در دوره دوم نهضت ترجمه که دوره ناصری است و پس از قتل میرزا تقی خان امیرکبیر و تأسیس دارالفنون آغاز می شود نگاه مثبتی به انگلیسی ها وجود ندارد « در حالیکه در مورد فرانسه چنین واکنشی حداقل از طرف دربار اعمال نمی شد و کارها ساده تر پیش می رفت و ایرانی ها به غلط یا درست فرانسویان را در سیاست استعماری روسیه و انگلیس سهیم نمی دانستند (ناطق ، 1380 : 17) .

عملکرد فرانسویان در جنگ های ایران و روسیه گرچه کاملاً مثبت نبود و ایرانیان را ناراحت و مکرر ساخته بود و آنان با انعقاد قرار داد تیلسیت که با روسها منعقد ساختند ایرانیان را تنها گذاشتند ، اما

سیاست نسبتاً بی طرفانه آنان باعث شد که ذهنیت منفی نسبت به فرانسه کم تر وجود داشته باشد و اقدامات فرهنگی آنان آزادانه تر در ایران وجود داشت و نسبت به زبان آنها و کتاب های آنان حساسیت کمتری وجود داشت، برخی منابع می نویسند : یکی از شر ایط استخدامی در ایران آشنایی با زبان فرانسه برای ایرانیان بود (همان : 56) این بحث عامل مهمی در روی آوری ایرانیان به یادگیری زبان فرانسه و بازار تحصیل زبان فرانسوی و ترجمه متون فرانسوی بود و ترجمه از فرانسه بسیار پر رونق گردیده بود ، از دیگر مسائلی که به نهضت ترجمه در دوره قاجار گسترش بخشید آن بود که پس از رونق صنعت چاپ و همگانی شدن سواد آموزی ، کتاب های اروپایی و آشنا شدن با فرهنگ غربی تقریباً با اقبال عمومی روبه رو شده بود و ترجمه کردن کتابهای اروپایی و فرانسوی حالت تجاری پیدا کرد و ترجمه یکی از راههای کسب در آمد گردید و بسیاری در صدد ثروت اندوزی از این راه بر آمدند و در این عمل حقه ها و نیرنگ هایی نیز بوجود آمد به طوری که عده ای سود جو خود کتاب هایی به فارسی می نوشتند و به نام نویسندگانی جعلی و گمنام اروپایی به چاپ می رساندند و برخی در این کار آنچهان مهارتی یافتند که شناسایی نسخه های جعلی از کتابهای اصلی دشوار گردیده بود ، که جعل کتابهایی اینچنینی تا دهه های قبل از انقلاب اسلامی همچنان رواج داشت.

متأسفانه حرکت ترجمه در عین محاسن زیادی که داشت دارای معایبی نیز بود ، یکی آن که ایرانیان برای یافتن راههایی در جهت از بین بردن معضلات سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و حتی اقتصادی به دنبال کتاب های اروپایی رفتند تا الگوهای آنان را ترجمه کنند این عمل مانع تلاش ها کشف استعداد های درونی و بومی می گردید و عموماً الگوهای ترجمه شده و تقلیدی با مبانی داخلی سازگاری نداشت و نمی توانست معضلات جامعه ایرانی را بر طرف نمایند چون راه حل های ترجمه شده و اقتباس از غرب از ذات جامعه ایرانی نبود ، با این وجود ترجمه ها چون از متون ادبی ، فلسفی، تاریخ و جغرافیا صورت می گرفت ایرانیان را با روش ها و متد های پژوهش و تحقیق در غرب آشنا ساخت به طوری که می توان گفت : تاریخ نویسی واقعی در ایران به تبعیت از اروپا آغاز شد، در ایران نگرش جدیدی در تاریخنگاری بوجود آمد که تحت تأثیر ترجمه های اروپایی بود، به هر حال نگاه مورخان اروپایی و فرانسوی به تاریخ از طریق ترجمه ها وارد جر بیان تاریخ نویسی ایران معاصر گردید، اعتقاد افرادی مانند فرانسوا گیزو (1787- 1874 م) که معتقد بود حوادث و افراد را باید جز در موقع لازم نادیده گرفت و از تاریخ کنار گذاشت و محرک های اصلی جریان های تاریخی را بررسی کرد یعنی بایستی به عقاید و افکار پرداخت ، ژول میشله (1798- 1874) بیشتر به طبقات اجتماعی خصوصاً طبقات پائین اجتماع نگاه می کرد او در تاریخ نویسی شیوه ای داشت که ترکیبی از آفرینش شاعرانه و پژوهش علمی بود.

در دوره اول نهضت ترجمه در دوره قاجار که دوره فتحعلی شاه و محمد شاه قاجار بود کتابهای کمتری از فرانسه ترجمه شد ولی می توان گفت : اولین ترجمه در سال 1217 هـ از زبان فرانسه صورت پذیرفت که بیانیه کنوانسیون ملی خطاب به ملت فرانسه بود و پس از آن کتاب های تاریخ پتر کبیر و تاریخ شارل دوازدهم ترجمه شد اما در دوره ناصرالدین شاه به دلایلی که بر شمرده شد نتیجه کتابها از فرانسه بسیار افزایش یافت که البته این ترجمه ها شامل رمان های تاریخی نیز می شد ولی

کتاب های تاریخی مهمی مانند تاریخ سنت هلن (1287 هـ) تاریخ اسکندر (1313 هـ) تاریخ لویی چهاردهم (1322 هـ) تاریخ فردریک گیوم، تاریخ مختصر ناپلئون، تاریخ مفصل فوانسه ، تاریخ ناپلئون بناپارت و تاریخ حکومت انگلیس در هند به فارسی ترجمه گردید.

نتیجه :

ترجمه مبنای بسیاری از پژوهش های فلسفی، فرهنگی، فعالیت های اجتماعی و برنامه های سیاسی ایران در سرتاسر سده ی بیستم قرار گرفته است . ترجمه ابزار اصلی آشناسازی ایرانیان با اندیشه های نو، مکتب های فکری و روندهای ادبی، و نیز از مؤلفه های لازم حرکت به سوی تجددگرایی بوده است؛ در نتیجه، ترجمه با اشتیاق و جدیتی بی سابقه در تاریخ زبان فارسی دنبال شده است . امروزه، تقریباً همه ی آثار مهم تمدن غربی از جمله کتابهای تاریخی به فارسی ترجمه شده است .

ترجمه گاه نیز راهی آسان، برای رسیدن به ثروت و شهرت بوده است، به ویژه در علوم اجتماعی و ادبیات. گرچه ترجمه استعداد های زیادی را به سوی خود جلب کرده، ولی گهگاه نیز تأثیری منفی بر تکامل فرهنگ داشته و مانع تلاش هایی شده است که برای کشف قابلیت ها و امکان های پیشرفت سیاسی، اجتماعی یا فرهنگی که با الگوهای غربی سازگاری ندارد، باید صورت گیرد . با همه این ها، اهمیت ترجمه به عنوان فعالیتی فرهنگی تقریباً همه ی روشنفکران برجسته ایران . معاصر را ترغیب کرده که مهارت خود را در این کار بیازمایند. اینان به ندرت در رشته هایی از گونه ی ادبیات و علوم اجتماعی تخصص یافته اند. در عوض، به نظر می رسد شوق و کشش به ترجمه در شخص پس از زمانی پیدا می شود که مناسبتی برای آن بیابد یا آن را برای تقویت یا توجیه . صلاحیت سیاسی، یا هنری خود ضروری تشخیص دهد. در بین آثار ترجمه شده توجه به متون فرانسوی خصوصاً کتابهای تاریخی بسیار بوده است. و اولین ترجمه ها زبان های اروپایی از زبان فرانسه بوده و در دوره ای گوی سبقت را از دیگر زبان ها ربوده است زبان فرانسه به جهت هایی برای ایرانیان زبان ادب و تمدن و فرهنگ و فلسفه بوده است و میل ایرانیان به ترجمه متون فرانسوی بسیار بوده است.

منابع :

- آبراهیمیان ، یرواند (1387) ایران بین دو انقلاب ، ترجمه احمد گل محمدی و محمد فتاحی، نشر نی ، تهران ، 13
- اقبال آشتیانی ، عباس (1387) تاریخ ایران پس از اسلام از صدر اسلام تا انقراض قاجاریه ، چ 1 ، نشر نامک ، تهران

- انوار ، عبدالله (1348) فهرست کتب خطی کتابخانه ملی ایران ، ج4 ، نشر مرکز
- حائری ، عبدالهادی (1367) نخستین رویاروییهای اندیشه گران ایران با رویه تمدن بورژوازی غرب ، انتشارات امیرکبیر ، چ 1 ، تهران
- دروویل ، گارسیا (1387) سفرنامه ، ترجمه جواد محیی ، نشر گوتنبرگ
- دیو لافوا ، ژان (1387) سفرنامه دیولافوا ، ترجمه علی محمد فره وشی ، انتشارات خیام ، چ 2 ، تهران
- فووریه ، ژرار (1325) سه سال در دربار ایران ، ترجمه عباس اقبال آشتیانی ، انتشارات کتب ایران
- فشاهی ، محمدرضا (1352) نهضت ترجمه در عهد قاجار ، چاپ نگین
- محبوبی اردکانی ، حسین (1387) تاریخ موسسات جدید در ایران ، چ3 ، انتشارات دانشگاه تهران
- مشار ، خان بابا (1350) فهرست کتاب های چاپی فارسی ، چاپ ارژنگ
- مفتون دنبلی ، عبد الرزاق (1351) مصحح غلامحسین صدری افشار ، نشر ابن سینا ، چاپ دوّم
- ناطق ، هما (1380) کارنامه فرهنگی فرنگی در ایران ، نشر نظر ، تهران
- نوابی ، داوود (1363) تاریخچه ترجمه فرانسه به فارسی در ایران از آغاز تاکنون ، چاپ کاویان